

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HAYVANCILIĞIN ROLÜ ve SORUNLARI

M. Kenan TÜRKYILMAZ*

Ahmet NAZLIGÜL*

Geliş Tarihi : 23.10.2001

Özet: Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak zaman zaman birtakım ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır. Yaşanan ekonomik kriz dönemleri, GSMH'nin %15'i ile yetinmek zorunda olan tarım ve hayvancılık sektörlerindeki yaklaşık 35 milyon insanı daha derinden etkilemektedir.

Ülkemiz geçtiğimiz yılı %58.6 gibi yüksek bir enflasyon ve -%8,5 gibi ekonomik bir küçülme ile tamamlamıştır. Bu süre içinde tarım ürünleri ihracatı bir önceki yıla göre %26.9 gerileyerek toplam 1.966 milyon dolara düşerken, tarım ürünleri ithalatı bir önceki yıla göre %25.3 oranında artarak 54.503 milyon dolara ulaşmıştır. Hayvan varlığında ise özellikle koyun ve keçi sayısında son on yıl içinde büyük düşüşlerin olduğu görülmüştür. Hayvancılığın sorunlarının özellikle son yıllarda finansman konusunda yoğunlaştığı ve sektörün uygun miktarda ve maliyetle kaynak bulmada ciddi sıkıntı içinde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, ekonomi, hayvancılık

The Role and The Problems of Animal Husbandry in The Economy of Turkey

Summary: Turkey has sometimes a kind of economic problems as a developing country. This economic crises are effecting 35 millions people in agricultural production with deeply that have to been satisfied with 15% of the Gross National Product.

Turkey had finished the previous year with 58,6% inflation rate and 8,5% economic resession. The same year agricultural export had decreased to 1.966 million dollars with 26,9 % while agricultural import has reached 54.503 million dollars with 25,3%. There is also a decrease in the number of animals especially in sheep and goat in last decade. It was determined that animal husbandry has a serious problems focused on credits especially in recent years.

Key Words: Turkey, economy, animal husbandry

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 2000 ve 2001 yıllarını bir takım sarsıntılarla tamamlamıştır. Yaşanan ekonomik krizin ardından başta hayvancılık işletmeleri olmak üzere tüm işletmeler önemli ekonomik yaralar almışlardır. Diğer taraftan, bozulan sosyo-ekonomik yapı nedeniyle zaten yeterli ve dengeli beslenemeyen toplumun büyük bir kesimi açlık sınırına dayanmıştır. Oysa, yapılan bilimsel çalışmalar yetişkin bir insanın günlük 70 g protein tüketmesi gerektiğini ve bunun da %40'ının hayvansal kökenli proteinlerden oluşması gerektiğini bildirmektedir¹.

Türkiye ekonomisinde gelinen son nokta ve yaşanan ekonomik gelişmelerin ülke hayvancılığı üzerine etkileri bu derleme ile bir kez daha vurgulanmak istenmiştir.

TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

Bir ülke ekonomisi ile ilgili herhangi bir yorum yapabilmek için öncelikle o ekonomiye ait bir takım verilerin olması gereklidir. Bu verilerden önemli olan bazıları enflasyon, gayrisafi milli hasıla, büyüme hızı, ihracat-ithalat hacmi, iç ve dış borç stoğudur. Türkiye ekonomisinin 1998-2001 yıllarına ait bazı temel ekonomik gösterge değerleri Tablo 1'de özetlenmiştir²⁻⁴.

Türkiye'nin 1998 yılında %70.2 olarak hesaplanan yıllık enflasyon oranı 2000 yılında %64.4 oranında gerileyerek %25'e düşmüş olsa da 2001 yılı ilk 6 aylık enflasyon oranı %58,6 olarak belirlenmiştir. GSMH' da cari fiyatlarla yıllara göre oldukça yüksek artış oranları olsa da, 1987 yılı sabit fiyatlarıyla GSMH'nin 1998-2000 yılları arasında %0.32 oranında azalarak 118.916 milyar dolara düştüğü tespit edilmiştir. Büyüme hızı dikkate alınarak tablo incelendiğinde yıllar arasında büyük farklılıkların olduğu görülmektedir. Şöyle ki, 1999 yılında %6,1 olan yıllık büyüme hızı bir sonraki yıl %6,1 oranında bir gerilemeye dönüşmüştür. 2001 yılında ise Türkiye ekonomisinde %8,5 oranında bir gerilemenin yaşandığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin 2000 yılı toplam ihracatının 27.7 milyar dolar, toplam ithalatın ise 54.5 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir. Toplam ihracat ve ithalat değerleri 1998 yılına göre değerlendirildiğinde ihracatta %2.8, ithalatta ise %15.7'lik bir artışın olduğu belirlenmiştir. İncelenen dönemde toplam ithalat, toplam ihracatın yaklaşık 5 katı kadar fazla gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin yurtiçi ve yurtdışı kaynaklara olan borç stoğunda ise yıllar itibarıyla düzenli bir artışın olduğu gözlenmektedir. 1998 yılında 96.902 milyon dolar olan dış borç %14.43 oranında artarak 2001 yılında

* Adnan Menderes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Zootekni Anabilim Dalı, Aydın-TÜRKİYE

Tablo 1. Türkiye ekonomisinde bazı temel ekonomik göstergeler.
Table 1. Some main economic indicators in Turkey economy.

	1998	1999	2000	2001*
Enflasyon oranı (%)	70.2	53.1	25.	58.6
GSMH (1987 fiyatlarıyla milyar TL)	119.303	112.044	118.916.	-
GSMH (cari fiyatlarla trilyon TL)	53.518,3	78.242,5	125.970,5	-
Büyüme hızı (%)	3.9	-6.1	6.1	-8.5
İhracat (bin\$)	26.974.000	26.587.200	27.774.900	15.218.300
İthalat (bin\$)	45.934.900	40.687.300	54.502.900	-
Dış borç stoğu (Milyon (\$))	96.902	103.437	117.844	113.245
İç borç stoğu (milyar TL)	11.612.885	22.920.145	36.420.620	105.768.511
Sabit sermaye yatırımları (Trilyon TL)	13.034,3	17.261,8	28.414,5	4.024,2
Yabancı sermaye yatırımları (milyon\$)	573	138	982	2159

* Değerler Ocak-Haziran dönemine aittir.

113.245 milyon dolara ulaşmıştır. Bununla birlikte dış borç stoğunda 2001 yılında bir önceki yıla göre %3.9'luk bir düşme yaşanmıştır. Öte yandan iç borç yükü 2001 yılında 1998 yılına göre %89.02 artarak 105.8 katrilyon TL olmuştur. Sabit sermaye yatırımları 2000 yılına kadar belirli bir artış trendi yakalarken, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle yaklaşık 7 kat azalmış ve 4 katrilyona düşmüştür. Türkiye'nin kalkınmasında büyük rolü bulunan yabancı sermaye 1998-2000 yılları arası dönemde 1999 yılı hariç düzenli bir artış kaydederek 2001 yılında 2.159 milyon dolara çıkmıştır.

Türkiye ekonomisindeki bu gelişmelere paralel olarak hayvancılık sektöründe de bir takım değişiklikler zorunlu olarak gerçekleşmiştir. Bu değişiklikler eşliğinde hazırlanan derleme ile hayvancılık sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi ele alınmıştır.

HAYVANCILIĞIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ ve ÖNEMİ

Türkiye'nin istikrar içinde kalkınabilmesinde tarım ve hayvancılığı ihmal etmeden uygulanacak ekonomik politika tedbirlerinin etkisi büyük olacaktır⁵. Ekonominin içinde bulunduğu krizin büyük bir kısmının istikrarsızlıktan kaynaklandığı düşünülürse, ekonomik istikrarın sağlanmasında hayvancılığa büyük görevlerin düştüğü söylenebilir. Çünkü, hayvancılık yatırımların iç tasarruflarla desteklenmesinde büyük rol oynamasının yanı sıra; diğer sektörlerle karşılaştırıldığında birim yatırım ile en yüksek getirinin elde edilebildiği bir sektördür. Diğer taraftan, hayvancılık bir çok sektöre hammadde sağlarken, birçok sektörün de piyasası olma durumundadır. Ülkenin coğrafi ve sosyo-ekonomik yapısı dikkate

alındığında bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, milli gelire katkı gibi ülke bütünlüğü ile yakından ilgili bir takım görevleri de yine hayvancılık sektörü üstlenmektedir⁶⁻⁸.

Tarımsal üretim ve hayvancılığın ekonomideki yeri mutlak ve oransal önemine bakılarak ortaya konulabilir. Mutlak önem, sektörün insanların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılama derecesine göre saptandığı için hayvansal üretimin mutlak önemi çok fazladır⁹. Sektörün oransal önemi ise Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı ile ölçülür. Hayvancılık sektörünün 2000 yılında GSMH'dan aldığı pay yaklaşık % 15 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre yaklaşık 68 milyon olan toplam nüfusun %47'si halen tarım ve hayvancılık sektörlerinde istihdam edilmektedir. Diğer taraftan hayvancılık sektörünün toplam ihracat-ithalat içindeki paylarının yıllara göre gelişimine ait bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur^{3,4}.

Tablo 2. Toplam ihracat ve ithalat içinde tarımın payı.
Table 2. The share of agriculture in total export and import.

	1998	1998	1998
Toplam ihracat (milyon\$)	26.974,0	26.587,2	27.774,9
Hayvansal ve bitkisel ürünler ihracatı (milyon\$)	2.693,1	2.386,0	1.966,1
Toplam ihracatta tarımın payı %	9.98	8.97	7.07
Toplam ithalat (milyon\$)	45.934,9	40.687,3	54.502,9
Hayansal ve bitkisel ürünler ithalatı (milyon\$)	1.984,0	1.529,1	1.977,7
Toplam ithalatta tarımın payı %	4.3	3.8	3.6

Tablo incelendiğinde, 1998-2000 döneminde Türkiye'nin toplam ihracatının %2.8 oranında arttığı, toplam tarım ürünleri ihracatının ise %26.9 gerilediği gözlenmektedir. Toplam ihracat içerisinde tarım ürünlerinin payı ise %9.98'den %7.07'ye düşmüş olup, oransal olarak %29.2'lik bir azalma göstermiştir.

İhracatta bu gelişmeler olurken, Türkiye'nin toplam ithalat hacmi 2000 yılında 54.502,9 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bu değer içinde tarım ve hayvancılık ürünlerinin payı ise %3.6 olarak gerçekleşmiştir. İthalat içinde tarımın payının yıllara göre gelişimini izlemek için 1998 yılı baz alınarak oluşturulan endeks değerleri incelendiğinde, 2000 yılında toplam ithalatta bitkisel ve hayvansal ürünlerin payının %16.2 oranında azaldığı belirlenmiştir.

HAYVAN VARLIĞI ve VERİMLİLİK

Hayvancılık işletmesinin üretimde bulunabilmesi için belirli miktarda canlı varlığa ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye, hayvan varlığı yönünden her ne kadar istenilen seviyenin üzerinde ise de hayvan başına verimler ele alındığında aynı ifadeyi kullanmak mümkün değildir. Türkiye sığır, koyun ve keçi varlığına ilişkin bilgiler Tablo 3'de verilmiştir^{3,10}.

Türkiye'de 1999 yılı itibariyle toplam 11.054 bin baş sığır, 30.256 bin baş koyun ve 7.774 bin baş keçi bulunmaktadır. Sığır varlığı incelendiğinde, verim düzeyleri nispeten yüksek olan kültür ve melezlerinin toplam sığır varlığına oranının %59,8 olduğu görülmektedir. 1990-1999 yılları arasında toplam sığır varlığında %2.83 oranında bir düşme olsa da, kültür ve melezlerinin toplam sığır varlığına oranında %18,62'lik bir artış olmuştur. Son 30 yılda koyun varlığında %17'lik bir azalma tespit edilirken, keçi varlığı %60 oranında düşerek 7.774 bin başa gerilemiştir. Özellikle tiftik keçisindeki %89 gibi dramatik bir düşüş oranı, bu hayvanların nesillerinin tükenmesi tehlikesini gündeme getirmiştir. Kümes hayvanı varlığı ise; Türkiye'de 1999 yılı itibariyle 194.315.000 adet kanatlı hayvanın bulunduğu, bunun yaklaşık yüzde 70'inin broiler geriye kalanının da yumurtacı tavuklardan oluştuğu belirtilmektedir¹⁰.

Hayvan varlığına ilişkin yukarıda verilen değerler 1991 yılında yapılan Genel Tarım Sayımına dayanmaktadır. Bununla birlikte, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 28 Mayıs 2001 tarihinde yeni bir Genel Tarım Sayımı başlatılmıştır.

Hayvan varlığı ülke hayvancılığı hakkında belirli ipuçları verse de, bir ülkenin hayvansal üretim gücünü belirleyebilmek için hayvanların verim değerlerine de ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye'nin 2000 yılı itibariyle yıllık toplam et (kırmızı ve beyaz et) ve süt (sığır ve koyun sütü) üretimi sırasıyla 1.589 bin ton ve 9.350 bin ton olarak belirlenmiştir. Aynı yıl sığır başına et verimi 178.27 kg, süt verimi ise 1.659,07 litre olurken, koyun başına et verimi 19,31 kg, süt verimi ise 48,4 litre olarak gerçekleşmiştir.

HAYVANSAL ÜRETİMDE KARŞILAŞILAN ÖNEMLİ SORUNLAR

Hayvancılık sektörünün ülke kalkınmasında kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi için bazı sorunlarının aşılması gerekmektedir. Mevcut hayvan varlığının genetik durumu, üretimin dolayısı ile sektörün gelişmesinde öncelikli faktördür. Genetik potansiyeli yüksek hayvanların oranı tatminkar olmasa da Tablo 3'den de görüldüğü üzere özellikle sığırlarda belirli bir düzeye ulaşmıştır. Bunun yanı sıra hayvancılıkta barınak, pazar, yem, finansman temini, sağlık koruma vb. sorunlar bulunmakta olup, hem hayvancılık sektörü hem de Türkiye'nin kalkınması için bu sorunların öncelikli olarak çözülmesi gerekir.

Hayvanların beslenmeleri ile ilgili olarak yem temini, hayvancılık sektörünün en önemli sorunlarının başındadır. Bu konu Türkiye'de uzun yıllardan beri gündemde bulunmaktadır. Yem fabrikalarının yaklaşık 10 milyon tonu bulan teorik kapasitelerine karşın, üretilen yem miktarına bakıldığında, kapasite kullanımının %50'ler civarında olduğu görülmektedir. Kapasite kullanım oranının düşüklüğü yem maliyetini yükseltmekte ve yetiştiricinin yemi almasını güçleştirmektedir. Buna ekonomik kriz dönemlerinde döviz kurlarının aşırı yükselmesi de eklenince yem fiyatları bir o kadar daha yükselmektedir. Yetiştirici, geline bu noktada tek çare olarak sanayi yemi kullanımından vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Hayvancılığın daha karlı yapılmasında konsantre yemle birlikte yeterli miktarda kaliteli kaba yem kullanımının da payı büyüktür. Genel Tarım Sayımı'na göre 1991 yılında 234.510.993 dekar olan toplam tarım arazisinin % 3.9'u yani 9.220.942 dekarının çayır ve mera alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Çayır ve mera varlığı ile hayvan başına düşen çayır ve mera alanlarına ilişkin bilgiler Tablo 4'de verilmiştir¹¹.

Türkiye hayvancılığı için büyük önemi bulunan mera alanları incelendiğinde, toplam mera alanının 1960-1991 yılları arası dönemde %57 oranında azalarak 12.3 milyon hektara gerilediği görülmektedir. Aynı dönemde bir büyükbaş hayvana düşen mera alanı ise %47.7 oranında azalarak 2.16 hektardan 1.13 hektara düşmüştür.

Tablo 3. Yıllara göre Türkiye sığır, koyun ve keçi varlığı.
Table 3. Cattle, sheep and goat population by years in Turkey.

Yıllar	Hayvan Türü						
	Sığır (bin baş)			Koyun (bin baş)	Keçi (bin baş)		
	Kültür+Melez	Yerli	Toplam	Toplam	Kıl'	Tiftik	Toplam
1970	-	-	12.756	36.471	15.040	4.443	19.483
1980	-	-	15.894	48.630	15.385	3.658	19.316
1990	4.683	6.694	11.377	40.553	9.698	1.279	10.977
1999	6.608	4.446	11.054	30.256	7.284	490	7.774

Tablo 4. Yıllara göre mera ve hayvan varlığı ilişkileri.
Table 4. Relations of pasture and animal population by years.

Yıllar	Mera alanı (milyon hektar)	BHS (milyon baş)	BHS'ne düşün me- ra alanı (hektar)
1960	28.6	13.2	2.16
1970	26.1	13.2	1.92
1980	21.7	15.4	1.40
1991	12.3	10.8	1.13

İşletmelerde yem kadar hayati önemi olan diğer bir konu da yeterli, uygun zamanda ve uygun maliyetle finansman teminidir. Finansman maliyetinin ekonomik krizlerle birlikte aşırı yükselmesi üreticileri üretimden çekilmeye zorlamaktadır. Tarımsal krediler içinde tarıma ayrılan pay %10'lar seviyesine düşmüş ve her geçen gün daha aşağılara ineceği tahmin edilmektedir. Asıl görevi kırsal kesimin finansman sorunlarına yardımcı olmak olan T.C. Ziraat Bankası da bir finansman kaynağı olarak artık cazip olmaktan çıkmış bulunmaktadır. Söz konusu bankanın bir politika aracı olarak da kullanılması banka tarafından verilen kredilere ilişkin faiz hadleri ve enflasyonla yapılan karşılaştırmaları daha bir anlamlı kılmaktadır. T.C. Ziraat Bankası'nca yetiştiricilere verilen kredilere ait faiz oranları ve ilgili yıllarda gerçekleşen enflasyon oranları tablo 5'de verilmiştir².

Tabloda görüldüğü üzere, 1995-2000 yılları

Tablo 5. Yıllara göre hayvansal üretime ayrılan kredilerin faiz oranları ve enflasyon.**Table 5.** Interest rates of credits allocated to the animal production and inflation rates by years.

Yıllar	Hayvansal üre- time ayrılan kredi faiz oranı %	Enflasyon oranı %	Kredi faz haddi- enflasyon farkı
1995	43	88,5	45,5
1996	43	74,6	31,6
1997	59	81	22,0
1998	54	70,2	16,2
1999	54	53,1	-0,9
2000	39,16	25	-14,2

arasında hayvansal üretime ayrılan kredilerin yıllık faiz hadleri giderek artmış ve 1999 yılında enflasyon oranının üzerine çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, hayvan yetiştiricisi tarafından söz konusu kredilerin alınması yıllar itibarıyla giderek güçleşmiş olup, hayvancılığa tahsis edilen kredilerin faiz hadleri tüketici kredileri ile hemen hemen aynı düzeye gelmiştir. 2000 yılında ise yetiştiricinin hayvancılık kredisi alması durumunda ödeyeceği faiz haddi, enflasyon oranının 14,2 puan üzerine çıkmıştır. Bu şartlar altında hayvancılık kredileriyle ayakta kalma mücadelesi veren hayvancılık sektörü tamamen cazibesini kaybetmiş ve sektöre yapılacak yeni yatırımlar ya ertelenmiş veya daha karlı olan diğer sektörlerle gitmiştir. Bunun yanı sıra hayvancılığa ayrılan kredilerin büyük bir bölümü de amaca uygun olarak kullanılmadığı görülmektedir. Kredilerin bu şekilde amaç dışı kullanımı için de ayrıca dikkat harcamak gerekmektedir¹².

Yapılan bilimsel çalışmalar, hayvancılık için en ideal örgütlenme biçiminin uzmanlaşmış kooperatifler şeklinde olduğunu bildirmektedir. Ancak bu suretle irili ufaklı binlerce hayvancılık işletmesini bir çatı altında toplamak mümkün olabilecektir. Fakat, yıllardır ekonomik hayatta yerini alması için büyük çaba harcanan uzmanlaşmış kooperatifçilik modeli üreticilerin bu konuda yeterince bilgi sahibi olmamaları ve uygulama eksiklikleri nedeniyle hak ettiği yerde bulunmamaktadır¹³.

Türkiye'de faaliyette bulunan yaklaşık 4 milyon tarım işletmesinin %72,1'inde bitkisel ve hayvansal üretim birlikte yapılmaktadır. Polikültür üretim yapısı sergileyen bu işletmelerin büyük bir çoğunluğu işletmecilik bilgisinden yoksun, maliyet ile satış hasılatı arası ilişkiyi kuramayan küçük yapıda işletmelerdir.

Hayvancılık işletmelerinde birim hayvan başına düşen verim miktarı dolayısı ile verimlilik önemli diğer bir sorundur. Türkiye bu sorunun eskiden beri farkında olmasına karşın gerekli ve yeterli tedbirler sorunu çözecek düzeyde alınamamıştır. Örneğin sığırlarda genetik potansiyeli yüksek erkek damızlıkların genlerinin hızlı bir şekilde mevcut

sürülere geçişinin sağlanmasında önemli bir uygulama olan suni tohumlama çalışmaları halen %13-15'ler seviyesindedir. Oysa Avrupa Birliği ülkelerinde bu oran % 85'lere ulaşmıştır. Türkiye'de suni tohumlama çalışmalarında özellikle son yıllarda bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi ithal edilen spermaların istenilen kalite koşullarını taşınamamasıdır. Bu nedenle özellikle büyük ölçekli işletmeler son yıllarda yeniden boğa beslemeye başlamışlardır¹³⁻¹⁵.

Üniversite, sanayi ve üretici işbirliği ülkenin kalkınması için büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda bu üçlünün iyi bir iletişim içinde olduğu görülmektedir. Üniversiteler kendi içinde yapılan araştırma projelerinde üretici ve sanayicinin isteklerini ön plana almalıdırlar. Yapılacak her projenin belirli bir ekonomik yanı bulunması artık kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Hayvancılığa dayalı sanayi ise özellikle ekonomik konularda üniversitelere destek vermeli ve uygulamada üniversiteyle birlikte çalışmalıdır. Sektöre hammadde temin eden üretici teknolojik gelişmelerden haberdar edilmeli ve desteklenmelidir⁶.

Öte yandan teknolojik yeniliklerin tarım kesiminde yaygınlaşması diğer sektörler göre oldukça geç ve yavaş bir şekilde gerçekleştiği için, hayvansal üretimin verim artışında önemli bir payı olan teknolojik gelişmelerin yaygınlaşması kendi seyrine bırakılmamalı üreticilerin engelleri aşmalarına yardımcı olunmalıdır¹⁶.

Hayvan hastalıkları hayvansal üretim ve ürün kalitesini etkileyen önemli bir faktördür. Hastalıklarla mücadele yöntemi terk edilmeli bunun yerine koruyucu hekimlik hizmetleri üzerinde yoğunlaşmalıdır. Çünkü, tedavi giderleri günümüzde oldukça yükselmiş ve hayvan hareketlerinden dolayı ortaya çıkan bir hastalığın önlenmesi oldukça güç olmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin hayvancılık platformunda birtakım sorunları söz konusudur. Ancak kesinlikle birçok konuda olduğu gibi hayvancılıkta da en önemli sorun kaynakların kıt olması değil, bu kaynakların etkin olarak kullanılamamasıdır denilebilir. Bu amaçla, ülkenin kaynaklarını üretime yönlendirecek daha etkin ve devamlılığı olan ekonomik politik uygulamaların devreye sokulması gerekir.

KAYNAKLAR

- 1 **Kıratlıoğlu E:** Hayvancılığımızda Reform Tedbirleri. T.C. Devlet Bakanlığı, Ankara, 1995.
- 2 **Anonim:** Temel Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. Devlet Planlama Teşkilatı verileri. İnternet erişim adresi:

- http://www.dpt.gov.tr, erişim tarihi: 08.01.2002, 2001.
- 3 **Anonim:** Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları. Devlet İstatistik Enstitüsü verileri. İnternet erişim adresi: http://www.die.gov.tr, erişim tarihi: 08.01.2002, 2001.
- 4 **Anonim:** Dış Ticaret İstatistikleri. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. İnternet erişim adresi: http://www.hazine.gov.tr, erişim tarihi: 20.12.2001, 2001.
- 5 **Baysal A:** Beslenme. Hacettepe Üniv, 1984.
- 6 **Sakarya E:** Türkiye'nin kalkınmasında hayvancılık. Türk-Koop Ekin Dergisi. Yıl:1 Sayı:Ocak/Nisan. Gaye Matbaacılık, Ankara, 1997.
- 7 **Anonim:** VII. 5 Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Hayvancılık Raporu. Ankara, 1996.
- 8 **Aral S:** Hayvancılık İşletme Ekonomisi Ders Notları, Ankara, 1997.
- 9 **Anonim:** Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Verileri. İnternet erişim adresi: http://www.tarim.gov.tr, erişim tarihi: 22.12.2001, 2001.
- 10 **Uysal Y, Mazgıt İ:** Türkiye hayvancılık sektörünün sorunlarının çözümüne yönelik bütüncül bir yaklaşım. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir, 1993.
- 11 **Anonim:** Genel Tarım Sayımı. DİE Matbaası, Ankara, 1991.
- 12 **Yavuz F:** Türkiye besi ve süt hayvancılığı politikalarının analizi. Türkiye 1. Besi ve Süt Hayvancılığı Sempozyumu Bildirileri 2-3 Aralık 1999 Menemen/İzmir. Temmuz 2000, Ankara.
- 13 **Aral S, Günlü A:** Sinop ilinin ekonomik kalkınmasında hayvancılık sektörünün önemi. İAV, İstanbul, 1997.
- 14 **Aral S, Sakarya E:** Avrupa topluluğu ile entegrasyonda Türkiye hayvancılığı. Hayvan ve Hayvansal Ürünler I. Milli Sempozyumu, 29-30 Kasım 1989, Ankara, 1989.
- 15 **Arıkbay N:** Türkiye'de hayvancılığın bugünkü durumu, sorunları ve çözüm yolları. MPM Verimlilik Dergisi Sayı:4, Yeniçağ Matbaası, Ankara, 1990.
- 16 **Ören N, Erkan O:** Tarım kesimine yönelik ulusal politikalar: amaçlar, kullanılan araçlar, farklı yaklaşımlar ve etkileri. MPM Verimlilik Dergisi, Sayı: 4, Çağın Ofset Matbaası, Ankara, 1995.